

biserică s-a constatat că fundația laturii de nord a altarului se suprapune resturilor unui lăcaș anterior (găsite în 1971, lângă fundația altarului). Pridvorul și pronaosul actualei biserici aparține aceleiași faze de construcție.

Palatul brîncovenesc din Potlogi (arheolog Mariana Beldie)

S-au deschis o serie de șanțuri în zona S-V a incintei palatului, unde cercetările din 1965—1966 (conduse de dr. doc. G. Cantacuzino) au stabilit planul unei clădiri cu o suită de arce pe pile pe fațada estică. Clădirea (21,50×9,00 m) nu are compartimentări; a avut probabil funcția de grajd.

În aceeași zonă a fost surprins probabil un loc de prelucrare a pietrei pentru palat. S-a descoperit un bordel cu 2 cupatoare, datînd din sec. XIV—XV.

Săpăturile arheologice de la Mănăstirea Putna (1972)*

(arheologi Mircea Matei, Nicolae Pușcașu și Voica Pușcașu)

*) Colectivul de cercetare arheologică de la Mănăstirea Putna în 1972 a fost alcătuit din: I. Nestor (responsabil), Mircea Matei (responsabil adjuncț), Nicolae Pușcașu, Alexandru Rădulescu, Elena Buzăce, Voica Pușcașu, Gh. I. Cantacuzino, Grigore Poit.

În campania de săpături arheologice din anul 1972 de la Mănăstirea Putna, s-a insistat asupra cercetării zonei de nord a incintei, în mod special practicîndu-se însă cîteva sonde foarte bogate în rezultate — și pe latura de sud a acesteia (în cuprinsul corpului actual de clădiri). Cercetarea zonei din preajma „Turnului tezaurului” (latura de vest a incintei) a avut un caracter limitat, în funcție de obiectivul stratigrafic urmărit și realizat.

Zona de nord

Zona de nord a incintei mănăstirii, mai exact suprafața cuprinsă între biserică și corpul nordic de chilii, a făcut obiectul unei ample cercetări, la capătul căreia s-a dovedit că aci s-au păstrat în condiții inegale, dar în general bune, consistente urme ale unor construcții a căror destinație pare să fie fost, invariabil, aceea de slujii drept adăpost comunității monahale putnene. Înscriindu-se cronologic, între secolele XV—XIX, aceste construcții au ocupat o suprafață de peste 700 mp, succesiunea lor pe verticală putînd fi urmărită, de cele mai multe ori, fără greutate.

Ca regulă generală, construcțiile au fost dispuse la o distanță de circa 6—7 m de zidul nordic de incintă din sec. XV al Mănăstirii Putna (demolat și refăcut alături și pe

alte fundații în sec. XVII), între construcțiile arătate și zidul de incintă rămînd în permanență un spațiu liber, în care numai în foarte puține cazuri s-au amenajat construcții ușoare și de mici dimensiuni.

Cel mai vechi nivel de chilii identificat în zona de nord a incintei datează din perioada anterioară incendiului din 1484. Lui îi urmează un al doilea, reprezentat de o construcție de mari dimensiuni extrem de îngrijit lucrată, prevăzută cu podele din mortar de var. Această construcție a dăinuit pînă în sec. XVII, cînd, în cadrul lucrărilor ample legate de rezidirea bisericii și ridicarea unui nou zid de incintă, a fost și ea probabil reamenajată. Nivelurile următoare de locuire (în număr de trei) dintre care cel mai notabil este acela datînd din sec. XVIII (și datorat neîndoiește inițiativelor constructive ale lui Iacob Putneanu) sînt reprezentate exclusiv de construcții din lemn, în legătură cu ele meritînd a se face doar mențiunea că se suprapun înscriindu-se planimetric în aceleași suprafețe, cu diferențe măsurabile în centimetri.

Zonele de vest și sud

1. În zona de vest (suprafață săpată 48,00 mp), s-a precizat nivelul arheologic corespunzător momentului fundării Turnului tezaurului și a zidului vestic al incintei inițiale a mănăstirii, reconfirmîndu-se datarea acestui moment în secolul al XV-lea și caracterul lui ulterior în raport cu cel al zidirii bisericii construite în anii 1466—1469 de către Ștefan cel Mare.

2. În zona de sud a incintei, sub corpul de chilii ridicat în secolul al XIX-lea, au fost descoperite, prin sonde, ziduri ce se mai păstrează în parte pe înălțimi de 1,5—2 m. Ele aparțin unui complex de construcții monumentale din perioada timpurie a funcționării mănăstirii (suprafața săpată 66,03 mp). Tipologia, funcționalitatea și datarea mai restrînsă a acestor construcții urmează a fi stabilite pe parcursul extinderii săpăturilor de cercetare.

În toată aria imediat învecinată bisericii, s-au executat, pe o suprafață de 596,20 mp, săpături de degajare pînă la nivelul datorat refacerii monumentului în secolul al XVII-lea.

Biserica Stelea — Tîrgoviște, jud. Dîmbovița (arheolog Gh. I. Cantacuzino)

Au fost efectuate săpături în interiorul bisericii ctitorite de Vasile Lupu, precum și pe latura ei nordică, precizîndu-se integral planul bisericii din ultimul sfert al secolului XVI-lea, ale cărui fundații fuseseră descoperite prin cercetările inițiate în 1969, de Muzeul județean Dîmbovița. Este vorba de o

biserică de plan triconc, avînd un pridvor deschis care înconjoară pronaosul pe trei laturi. Într-o fază ulterioară acest pridvor a fost demolat fiind construit un exonarthex, la vest de pronaos.

Mănăstirea Tismana — jud. Gorj (arheolog Gh. I. Cantacuzino)

Cercetările efectuate la nord de biserică au scos la iveală urme de construcții (bolovani de piatră, mortar) care pot fi ipotetic atribuite unui edificiu ridicat direct pe stîncă, anterior actualei biserici.

Biserica fostei episcopii de Vad — jud. Cluj (arheolog Mariana Beldie)

S-au continuat cercetările arheologice atît în interiorul cît și în exteriorul bisericii. În pronaos s-a descoperit un mormînt care datează probabil din sec. XVI, în care se afla un acoperămint de cap (honetă) din mătase brodată cu fir de argint-aurit. Obiectul este predat la Atelierul de restaurare a țeșturilor din cadrul Muzeului de Artă al R.S.R.

În exterior s-a extins săpătura în special la răsărit de biserică pentru surprinderea unor urme ale clădirilor vechii episcopii. Nu avem încă indicii certe. Cercetările continuă.

Cetatea țărăneasă cu biserica fortificată din Valea Viilor — jud. Sibiu

(arheolog Mariana Beldie)

S-au executat o serie de secțiuni în incintă și o secțiune în sacristie.

Inițial biserica a avut o sală cu contraforturi cu dimensiunile 0,90×0,70 m, păstrate în mare parte numai la nivelul fundațiilor. Corul acestei săli nu a putut fi cercetat la exterior, fiind îmbrăcat de zidurile urnului construit la începutul sec. XVI.

Pe latura nordică s-au descoperit fundațiile unei încăperi adosate bisericii; probabil este vorba de capela „Sf. Cyriacus”, menționată într-un document din 1446, demolată cu ocazia fortificării bisericii.

În sacristia actuală (pe latura de nord a corului) s-a descoperit sub tencială o veche intrare spre cor, care a corespuns unei sacristii mai vechi. Secțiunea executată în interior a prilejuit descoperirea unui zid și a unei pardoseli de cărămidă aparținînd acestei sacristii mai vechi.

Cercetările continuă.

D.M.I.A

ACTIVITATEA DE RESTAURARE A MONUMENTELOR ISTORICE DIN R.P. POLONĂ

În toamna anului 1971 am avut ocazia să străbat Polonia în lungul unui traseu care a cuprins cele mai importante centre istorice ale țării precum și zone de mare densitate în monumente istorice și să cunosc apoi modul de organizare a activității de restaurare a monumentelor istorice, atît la Varșovia cît și la Wrocław.

Imaginea postbelică a Poloniei, păstrată în arhivele orașelor, reprodușă de monografia fiecărui oraș, imagine care nu se șterge din memoria întregului popor polonez este aceea a unor nesfîrșite orizonturi de ruine. Distrugerile nu au ocolit nici monumentele istorice sau de artă. Exemplele pot fi extinse la scara întregii țări: Gdansk, Poznan, Wrocław, cu centre istorice de mare valoare, au fost dărîmate aproape în întregime, iar tragedia Varșoviei și a citadelei ei este universal cunoscută — la sfîrșitul războiului numai 15 la sută din fondul construit al capitalei poloneze mai putea fi folosit. Din fericire, Cracovia, orașul-muzeu, a scăpat ca prin minune.

După încheierea păcii a urmat o gigantică muncă de reconstrucție a centrelor urbane distruse, reconstrucție în care restaurarea monumentelor istorice sau de artă a avut prio-

ritate. Astfel, la Wrocław au fost restaurate pînă în prezent 230 monumente dintr-un total de 283, cît număra orașul înainte de război.

Restaurarea monumentelor s-a făcut în ordinea importanței lor, în funcție de clasificarea alcătuită de Ministerul Culturii și Artei în urma unei serioase campanii de cercetare și documentare. În acest sens, trebuie subliniată atenția cu care este tratată faza de cercetare a fiecărui monument, cu bază a oricărei restaurări.

Pentru vasta operă de reînnoire a bogatului tezaur de monumente istorice și de artă al Poloniei, imediat după război a fost creat un puternic organism pe lângă Ministerul Culturii și Artei, organism ce poartă numele de: *Serviciul național pentru restaurarea monumentelor de cultură și artă* (cunoscut mai ales sub inițialele P.K.Z.).

Amploarea deosebită dată acestui serviciu a fost determinată de numărul mare de monumente (aproximativ 35 000), de starea în care se aflau cele mai multe dintre ele, ca și de impresionantele fonduri destinate acestei opere. Acest serviciu este o întreprindere economică, ce combină principiul descentralizării cu o coordonare economic-administrativă unică.

Serviciul național pentru restaurarea monumentelor istorice utilizează aproximativ 400 de specialiști (conservatori, istorici de artă, arhitecți, ingineri, arheologi etc.) și cam 3 500 de muncitori calificați.

Activitatea acestui personal se desfășoară în cadrul a 15 filiale sau servicii, repartizate în întreaga țară. În fiecare filială sau serviciu sînt organizate secții pentru proiecte de arhitectură, servicii de construcție, ateliere fotografice, servicii de documentare științifică și istorică, ca și servicii de restaurare a picturilor.

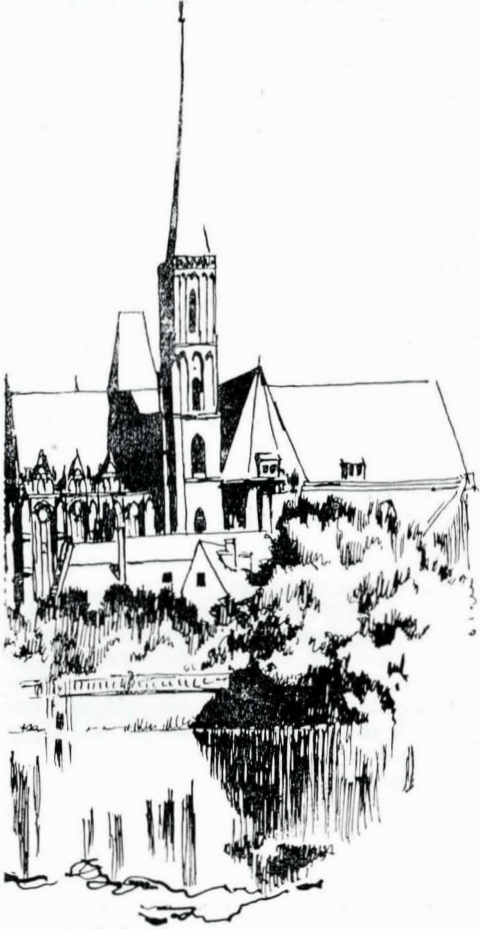
Există însă și o tendință de specializare a fiecărei filiale pe diverse domenii. Astfel, la Varșovia funcționează laboratoare de cercetări științifice pentru pictură de șevalet, pictură murală, pentru lemn, metal, hîrtie și țeșături, serviciul pentru conservarea și restaurarea sculpturilor, serviciul de restaurare pentru artă decorativă, țeșături vechi, obiecte de metal și pentru restaurarea documentelor grafice și a cărților vechi. Aici, ca și la Cracovia și la Torun, există de asemenea servicii arheologice. La Szczecin lucrează un laborator pentru materiale speciale privind conservarea zidurilor, a mortarelor și a tencuielilor, iar la Torun —

un laborator pentru conservarea pietrei și altul pentru vitrouri.

La Cracovia și Poznan funcționează servicii de restaurare și conservare a mobilierului, la Wrocław un serviciu de proiectare pentru restaurarea parcurilor și a grădinilor istorice, iar la Gdansk un atelier de machete.

Pe lângă direcția generală a P.K.Z. din Varșovia a fost înființat un serviciu de informare tehnică și economică, care prelucerează informații din țară și din străinătate, care editează un buletin lunar și care întreține relații de colaborare cu numeroase instituții din țară și din străinătate. Tot pe lângă direcția generală P.K.Z. funcționează și biroul pentru exportul serviciilor de construcții în domeniul conservării monumentelor istorice. Recent, a fost înființat pe lângă aceeași direcție generală și un serviciu de fotogrametrie, cu mari perspective de aplicare în activitatea de restaurare a monumentelor istorice.

Cadrul organizatoric impresionant al acestei instituții este completat cu o fabrică de mobilă stil, care lucrează și pentru export și cu o fabrică de cărămidă de epocă.

Catedrala din Wrocław

Călătoria făcută a confirmat prin numărul și calitatea restaurărilor văzute, puternicul efort colectiv depus în cadrul unui asemenea organism complex.

Srăbătind vechiul traseu comercial care urmărește cursul Vistulei și pleacă din Varșovia trecând prin Nieborow și Arkadia cu grădinile ei romantice, o primă etapă importantă este marcată de vizitarea centrului istoric al orașului Torun, actualmente un vast șantier: orașul natal al lui Copernic se pregătea pentru a întâmpina Anul internațional Copernic 1973.

Principiile de restaurare aplicate la Torun sînt caracteristice în general pentru toate aşezările de centre istorice din Polonia.

Se urmărește, în general, păstrarea fronturilor exterioare ale cvartalelor, restructurîndu-se numai clădirile care strică unitatea de stil sau de atmosferă. În interiorul cvartalelor, se înlătură orice clădire de mai mică importanță; se obține astfel o aerare a acestor zone de mare densitate și sînt create spațiile verzi atât de necesare pentru sublinierea frumuseții acestor centre istorice, lipsite în general de vegetație.

Adeseori, clădirile de valoare distruse — cum este cazul la Gdansk — nu se rețac în întregime, sugerîndu-se doar fronturile interioare.

Alt principiu — relevant în special la Torun — este păstrarea oricărei faze, a oricărui stil și admițîndu-se intervenții doar în ceea ce

privește mîrirea golurilor la ferestre.

Mergînd spre nord, Malbork — reședința marilor maestri ai Ordinului teutonic, construită în secolul al XIII-lea într-o severă arhitectură gotică — constituie o etapă obligatorie. De reținut că acest vast ansamblu este valorificat sub forma unui mare complex muzeal, format dintr-un muzeu de arme, un muzeu de istorie a castelului și a restaurării lui și un muzeu al chihlimbarului. Alte spații, în curs de restaurare, urmează să primească noi destinații muzeistice.

Orașul Gdansk este considerat unul din cele mai importante obiective ale campaniei de reconstrucție. Principalele străzi ale centrului istoric au fost reconstruite casă cu casă, după o prealabilă și minuțioasă documentare.

Remarcabilă este refacerea vestitelor porți, dintre care „Poarta Verde” adăposteste filiala P.K.Z. din localitate, iar poarta „Mariacka”, locuințele salariaților acestei instituții. De asemenea, restaurarea Primăriei orașului constituie o prestigioasă realizare, datorită efortului organizat al specialiștilor de cele mai diverse profile. O caracteristică a acestor restaurări este faptul că intervenția nu este marcată în nici un fel, iar atunci cînd este cazul unei reconstrucții generale, nu se mai pun în evidență marorii.

Ansamblul de case burgheze de pe ulița Długa (de fapt centrul orașului) a fost restaurat după principiul refacerii doar a frontului acestor străzi. Fațadele posterioare au suferit stilizări, case cu fațade din epoci diferite ascunzînd, de fapt, un singur volum, cu interioare în arhitectura anilor 1950—1960.

O mențiune specială trebuie făcută pentru „Ulița Mariacka”, atît pentru restaurarea care a reușit să redea atmosfera tipică orașului (cu terase la nivelul parterului, despărțite prin parapete purtînd jghiaburi de piatră terminate cu capete de animale) cît și pentru detaliile de cea mai bună calitate.

Deși nu-ți poți da seama cît din opera de reconstrucție a orașului este restaurare și cît este reconstrucție cu elemente imaginate din epocă, Gdanskul, prin originalitatea arhitecturii lui, prin atmosfera și farmecul specific, lasă o amintire de neuitat.

Pe drumul ce se întoarce de la ȳarmul Balticej către vestul țării, merită să fie amintite cîteva mici biserici romanice, cum este cea de la Kruszwica, construită în secolul al XII-lea, transformată în secolul al XVI-lea și reromanizată după 1945. Intervenția recentă nu este marcată în nici un mod pe paramentul de piatră, iar învelitoarea de carton asfaltat presupune perpetuarea unui provizorat.

Cu un farmec solitar te impresionează, pe drumul spre Poznan, mănăstirea Strzelno, construită în secolul al XII-lea, epocă din care se păstrează o serie de coloane cu frumoase basoreliefuluri, și în special mica biserică succursală Sf. Procopie din același secol. Aici intervenția pe paramentul de piatră este marcată prin zidărie de cărămidă, iar învelitoarea este din șifă.

Mai este de menționat tot aici realizarea, într-una din sălile mănăstirii, a unui mic muzeu al restaurării, combinat cu un lapidariu.

Catedrala din Gniezno (una dintre primele capitale poloneze) construită în secolul al XIV-lea în locul celei din secolul al XI-lea, ne relevă un principiu de restaurare care poate fi înțeles în Polonia — *regotizarea* —, principiu care înlătură deliberat orice fază artistică suprapusă în timp goticului.

Poznanul reconstruit ne oferă o imagine de ansamblu asupra vechii piețe, în care fiecare casă a fost refăcută respectîndu-se policromia și decorul zgrafitat original. Locuințelor de negustori li s-a dat o destinație turistică sau culturală.

Vechia primărie a orașului (Ratusz), începută în secolul al XIII-lea, este restaurată și are destinația de muzeu de istorie a orașului.

O mențiune specială trebuie făcută pentru Catedrala din Poznan (secolul al XIV-lea) aflată în partea veche a orașului, numită Ostrovul Tumski, la care restaurarea s-a făcut tot pe principiul regotizării construcției. Soluția adoptată pentru punerea în evidență a catedralei din anul 968, ca și a celei romanice din anii 1059—1079 a fost cea a unui subsol situat sub planșul de beton armat corespunzător nivelului contemporan. Acest subsol este vizibil printr-o scară creată într-unul din turnuri, subsol în care se găsește balconul peri-

metral de unde se pot urmări toate elementele rămase din primele două catedrale.

În catedrala gotică, nivelele de călcare însemnînd epocile intermediare sînt marcate în casete adosate pereților capelelor. Și aici, ca și la o mare parte din monumentele restaurate văzute, nu am remarcat o delimitare a porțiunilor refăcute din paramentul catedralei.

Drumul spre Wrocław ne prilejuiește o plăcută întîlnire cu peisajul polonez la palatul din Rogalin, actualmente anexă a muzeului din Poznan. Construcția barocă din secolul al XVIII-lea este așezată în mijlocul unui parc întîns, cu o vastă suprafață deschisă către fațada principală și cu o grădină geometrică franco-olandeză.

Facem o remarcă deosebită pentru preocuparea de reconstrucție a spațiilor verzi pe baza concepției inițiale. În acest mod se reușește o frumoasă ambianță, în care toamna caldă și luminoasă își pune cu măiestrie culorile contribuind astfel la valorificarea arhitecturii. Relev acest lucru pentru că peste tot în marile ansambluri-reședințe se manifestă din plin grija pentru restituirea naturii.

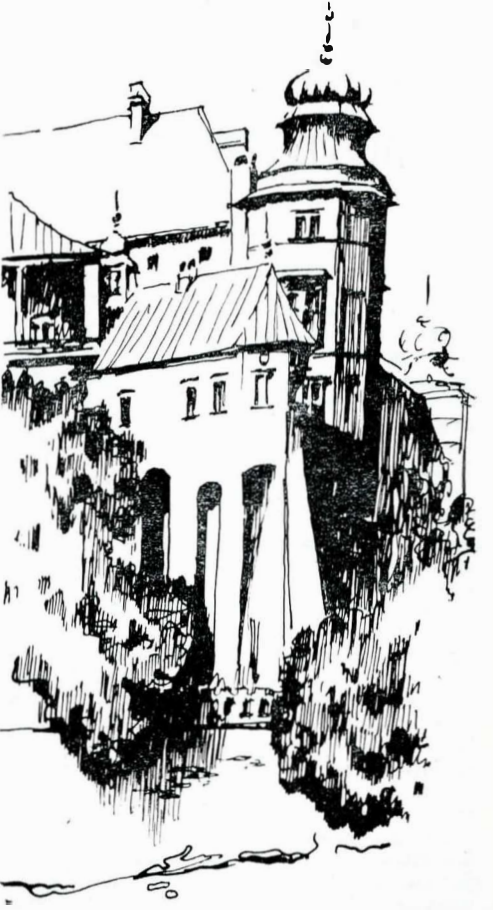
Vizita la Wrocław permite un prim contact cu arhitectura Sileziei. În acest oraș, în care ruinele mai stau încă martore mute ale crîncenelor încercări, centrul istoric și principalele monumente au fost deja restaurate. Printre monumentele reconstruite, rețin atenția Catedrala din Ostrovul Tumski (cel mai vechi cartier din Wrocław) și biserica Sf. Fecioară din Piasek, ambele cu bolțile refăcute în mare parte în beton armat, intervenția marcîndu-se prin bolți cu muchii vii, față de nervurile bolților originale.

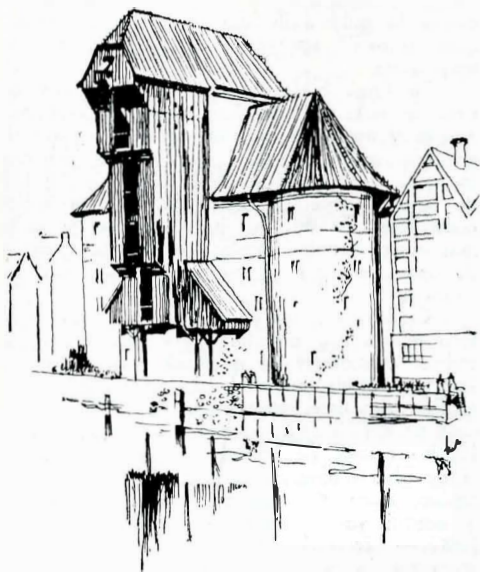
Foarte interesantă este restaurarea mausoleului ducilor de Silezia din dinastia Piaștilor, datînd din secolul al XI-lea, care dezbracă de haina barocă interiorul, scoțînd la iveală elementele gotice ale vechii capele.

Restaurarea are unele accente vecine scenografiei, dar rămîne interesantă prin unele soluții, dintre care cea mai remarcabilă ar fi reconstrucția tavanului drept pe care sînt desenate traseele bolților ce nu s-au mai regăsit, fiind marcate numai de consolele de piatră în care au fost amplasate scafe de lumină și de nervurile de pereți.

Ancadramentele gotice ale ferestrelor se păstrează prin cîteva fragmente și bucăți din menouri prinse într-un subțire schelet metalic. Desenul bolților este repetat în pardoselile care lasă, de asemenea, să se vadă în casete trei nivele de călcare, corespunzînd unei perioade de aproape 1000 de ani.

Castelul Wawel din Cracovia

Poarta Macaralei din Gdanisk

Centrul istoric al oraşului este dominat de binecunoscuta Primărie, actualmente muzeul de istorie a oraşului. Sala cavalerilor de la etaj ne prilejuieşte întâlnirea cu stema Corvinilor într-o teorie heraldică, iar o altă sală de la sfârşitul secolului al XIV-lea ne apropie — datorită unui portal gotic — de arhitectura moldovenească din secolul al XV-lea.

Pe drumul dintre Wrocław şi Cracovia, catedrala din Olkusz ne oferă în soluţia de restaurare un „experiment” care a provocat multe discuţii. Interiorul catedralei a fost acoperit cu o pictură de factură modernă, cu stilizări geometrice şi antropomorfe deşi a păs-

trat porţiuni din pictura originală atât în corul bisericii cât şi în colaterale.

Cracovia — cu monumentele ei binecunoscute (biserica Sf. Andrei şi biserica Sf. Adalbert, ambele din secolul al XI-lea) şi vestita citadelă Wawel — ne oferă totuşi o surpriză.

În urma unor cercetări de parament, una dintre cele mai vechi străzi cracoviene — „Uliça Canonicilor” — a dezvăluit sub decorul renescentist, în care fiecare portal este o operă de artă, vechea arhitectură gotică cu peţioase ancadrame de piatră. Soluţia de restaurare nu s-a conturat încă. Se pare că, ţinându-se seama de valoarea celor două arhitecturi, elementele gotice vor fi evidenţiate în casele practicate în îmbrăcămintea secolului al XVI-lea. Restaurarea întregului ansamblu este realizată de o echipă al cărei atelier se află chiar în inima şantierului, într-una din casele care sînt restaurate.

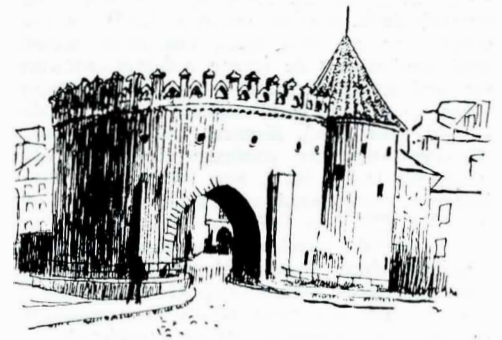
Varşovia, oraşul martir, şi-a relăcut în cadrul campaniei de reconstrucţie toate monumentele. Vestita „Stare Miasto” — un exemplu de punere în scenă şi de valorificare — este aproape gata.

Pe aceeaşi linie se situează şi restaurarea palatului lui Jan III Sobieski de la Wilanow, care are destinaţia de anexă a Muzeului naţional, dar şi de reşedinţă pentru înalte personalităţi. Parcul baroc din secolul al XVII-lea, cu terasele şi cu marele canal în peisajul viu colorat, asigură o ambianţă extrem de plăcută.

Situat în mijlocul unui mare parc din apropierea centrului oraşului, ansamblul de palate Lazienki, a devenit şi el anexă a Muzeului naţional restaurat imediat după război, pune în valoare arhitectura şi interioarele baroce (din secolul al XVIII-lea) ale reşedinţei regelui Stanislaw August.

Actualmente, o largă şi concentrată acţiune are ca scop restaurarea fostului palat regal

varşovian. În cadrul mijloacelor de pregătire pentru realizarea acestui obiectiv remarcăm campania publică declanşată pentru strîngerea de fonduri, afişarea de panouri cu istoricul palatului şi cu propunerile de restaurare, în locuri aglomerate, precum şi o expoziţie de

Barbacană — Varşovia (desenele aparţin autorului)

grafică şi fotografii cu aspecte din evoluţia palatului, organizată în cadrul Muzeului naţional. Pe şantierul deschis pe ruinele vechiului castel al ducilor de Mazovia, echipe de muncitori, elevi, studenţi şi militari lucrau voluntar la îndepărtarea dărîmăturilor şi la efectuarea săpăturilor.

Revenind la imaginea Poloniei de astăzi nu putem să nu mărturisim admiraţia pentru puternica organizare a restaurării monumentelor istorice şi de artă, pentru vastul şantier care este întreaga ţară, pentru diversitatea monumentelor ca şi a metodelor de restaurare, pentru imensul efort depus întru refacerea bogăţii şi vechiului patrimoniu de artă şi cultură al acestui popor.

arh. ADRIAN CORVĂTESCU

Ioan Godea, „MONUMENTE DE ARHITECTURĂ POPULARĂ DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI”

Vol. I., Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea, 1972

Printre puţinele monografii axate pe studierea unui anumit domeniu etnografic (ocupaţii, meşteşuguri, arhitectură, port popular) publicate de muzele de acest profil, se înscrie şi lucrarea recent apărută a tînărului muzeograf orădean Ioan Godea, privind bisericile de lemn din zona Barcău-Crasna.

Autorul îşi propune (informaţie obţinută personal, doar vag amintită în prefaţă) să prezinte monumentele de arhitectură populară, — de fapt doar bisericile de lemn — din zona Crişului Repede şi cea a Crişului Negru în următoarele două volume, iar mai tîrziu, de pe cuprinsul întregii zone nord-vestice a României.

În vederea realizării acestui program, de mare importanţă pentru studierea unui capitol atât de important al creaţiei populare, cu implicaţii adînci în viaţa comunităţilor rurale, I. Godea a pornit la o temeinică documentare de arhivă şi bibliografică, analizînd şi confruntînd izvoare inedite şi publicaţii de specialitate româneşti şi străine. Concomitent, pe lîngă aspectul istoric, cronologic, a studiat fiecare monument în parte, cu particularităţile sale tehnice şi artistice, integrîndu-l mediului geografic, etnografic, economic şi social.

Pornind de la unele aspecte surprinse şi de alţi cercetători (caracterele tradiţionale comune întregii arhitecturi populare româneşti, trăsăturile specifice bisericilor de lemn întîlnite pe tot cuprinsul ţării — înrudirea monumentelor religioase cu locuinţa ţărănească, unele împrumuturi de la arhitectura în piatră sau cărămidă din ţară sau din străinătate), în introducerea se fac referiri la întreg ţinutul Bihorului (de fapt vechiul Comitat al Bihorului), prezentîndu-se fenomenul complex al manifestărilor religioase populare şi al materializării lor arhitectonice pe aceste meleaguri.

Prezentarea celor 12 biserici de lemn este precedată de o notă introductivă, succintă, dar cu date foarte preţioase. Se face istoricul aşezărilor respective, pe baza descoperirilor arheologice, a izvoarelor documentare, publicate

sau din arhive, a tradiţiei locale transmisă oral sau în scris ca şi prin studierea bibliografiei moderne, de la începutul secolului nostru.

Sînt notate astfel primele menţiuni documentare ale aşezării respective ca şi ale lăcaşului de cult, mărimea aşezării în funcţie de numărul locuitorilor şi de poziţia sa faţă de drumurile comerciale, graniţa etc., vechile denumiri ale satelor, trăsăturile caracteristice ale arhitecturii populare, evoluţia demografică, ocupaţiile de bază şi meşteşugurile populare, viaţa religioasă etc.

Pe lîngă pregătirea iniţială de istoric, cunoaşterea temeinică a zonei şi cercetarea sa din punct de vedere etnografic i-au permis autorului să reconstituie astfel cadrul, „atmosfera” monumentului.

Studiul plin de discernămint şi pasiune s-a extins asupra fiecărui obiectiv, privit din punct de vedere constructiv şi artistic, menţionîndu-se cercetările anterioare (unele monumente fiind însă prezentate acum pentru prima oară, ca cele din comunele Vişoara şi Sacalasa), ca şi starea de conservare, în unele cazuri foarte proastă (Vişoara, de pildă s-a distrus complet şi, recent a fost demolată).

Fiecare biserică este descrisă separat, detaliat, sub aspect constructiv, pictural, ornamental, tinzîndu-se spre o cercetare exhaustivă; în acelaşi timp monumentul, prin analogiile frecvente citate, este integrat în aria marelui fenomen cultural, arhitectura populară românească.

Datarea s-a făcut pe baza inscripţiilor, acolo unde există, sau a indicaţiilor bibliografice, a consideraţiilor arhitectonice etc.

Planul obiectivelor cercetate este dreptunghiular, cu absida pătrată sau poligonală, cu o singură excepţie — absida semicirculară a bisericii din Chieşd. Socolim că originea acestui tip de absidă specifică bisericii de zid — inexistentă de altfel în zonă — se găseşte într-adevăr, aşa cum presupune autorul, în planul anexelor gospodăreşti din zonă, poligonale sau circulare.

Toate bisericile au pereţii formaţi din birne orizontale de lemn, după vechiul sistem tradiţional de construcţie românesc, întîlnit şi la casele din zonă, cu birne prinse cap la cap în „cîrlig”, în „chiotoare dreaptă” sau în „coadă de rîndunică” (acesta cunoscut şi pe plan european — „queue de ronde” etc).

Descriind foarte amănunţit şi exact planul şi sistemul constructiv, I. Godea se opreşte şi asupra impresiei profunde, estetice, pe care o capătă privitorul şi care se degajă într-un mod neorţat, necăutat putem spune, ci ca un rezultat al unei vechi tradiţii de lucru. La biserică din Tusa, consolele, pe lîngă stabilitatea pe care o conferă pereţilor, „crează un joc de umbră şi lumină încîntător... , ca nişte aripi de fluturi larg desfăcute în bătaia soarelui”.

Decoraţia lemnului contribuie mult la aspectul artistic al monumentului. Cel mai răspîndit motiv este cel al „frînghieii” — iarăşi element comun porţilor, caselor, şurilor etc. Bisericile din Ceheiu, Derşida, Margine, Tusa, Brusturi, excelează în privinţa ornamentelor crestate în lemn pe stîlpii tîrînaşului, pe contrafîşe şi fruntare, cu un brîu median puternic sculptat ca o torsadă ce înconjură monumentul.

Toate bisericile studiate au fost pictate în interior, la unele din ele pictura păstrîndu-se foarte bine (Chieşd — în tindă, Ceheiu, Port), sau s-a acoperit cu var, în general însă s-a distrus complet (ca la Sighetul Silvaniei, Derşida, Tusa, Vişoara, sau s-a păstrat fragmentar — Zalnoc, Boianul Mare, Vişoara); la trei monumente (Derşida, Ceheiu, Boianul Mare) se mai văd urme ale picturii exterioare.

Scenele existente sînt descrise pe larg la fiecare monument, cu unele observaţii cronologice, tehnice, de stil sau de încadrare într-o zonă mai largă. Sînt remarcate şi unele trăsături specifice artei populare, unele similitudini de colorit şi motivistică cu ţesăturile de casă (Chieşd, Derşida — e produs şi un vas de ceramică).